

Wesselényi Miklós ébresztése

– Születésének 175. évfordulójára –

1795–880

mációjának az áldozata. Ez a koncepció t. i. *Széchenyin* mérte a reformkort s az egész utána következő magyar történelmet, – s nem is a *realis Széchenyin*. Ezzel a „mértékkel” mérve *Wesselényi* csak könnyűnek találtatható: szűk látókörű zsörtölődőnek, fékevesztett, taktikátlan indulatembernek, akinek legfeljebb naivitása szolgálhat ment-

Érdemes tán, a 175. évforduló alkalmából, egy keveset elidőznünk ennél az óriás-alaknál.

Egy és háromnegyed százada, december 30-án született *Wesselényi Miklós*, a reformkor egyik legnagyobb haladó politikusa. Minden évforduló gondolkodásra, nézeteink felülvizsgálatára indíthat; ezúttal az átlagosnál tán inkább is van okunk rá. *Wesselényi Miklós* lényegében elfelejtett történelmi nagyjaink közé számít. Amire t. i. a közvélemény emlékszik neve hallatán, az az 1938. márciusi pesti árvízi mentés, egy nagy életnek nem túl jelentős epizódja. S aki tájékozottabb ennél, az pedig nem ritkán az ellenforradalmi korszak történetírása dezinform-

Életútja 1796. decembertől, a zsbói szülőháztól 1850. áprilisáig, amikor a morvaországi Gräfenberg fürdőhelyről hazatérőben tüdőgyulladásban hal meg egy pesti vendégfogadóban, nem egyszerű. Arisztokratának születik. Igaz, erdélyi arisztokratának, a birtokai csak ott számítanak nagyinak; a magyarországi jómódú középirtokos nemesek (az ún. *beneposszionatusok*) közül jónéhánynak van az övénél nagyobb s értékesebb birtoka. De mégiscsak báró, családjából (annak egy másik ágából) már nádor is került, de az ő dédapja is Erdély első közjogi méltósága volt; a *Wesselényi* név rangot jelent. Annál is inkább, mert apja, idősb *Wesselényi Miklós* Erdély politikai és kulturális életének jeles személyisége. Megintcsak nem úgy, ahogy *Kemény Zsigmond* nagyerejű, de szerencsétlen célzatú esszéje, „A két *Wesselényi*” alapján hihetnők. Az idősb *Wesselényi Miklós* valóban garázda nagyúr – csak éppen nem a *Kemény* által rajzolt módon, s amiért *II. József* Kufsteinbe zárhatja, azt mások még évtizedekkel később is követhetik Erdélyben, ráadásul büntetlenül. S 1790 után sem egyszerűen a Habsburgokra prűszkölő feudális nagyúr; azoknak a legjavába tartozik, akik már a nemesi moralizálás programját készítgetik Erdélyben, s nem rajta múlik, hogy nem kerül érte újra börtönbe. Művészetpártolónak pedig a legelsőek egyike korában; elévülhetetlen érdemei vannak a magyar színjátszás patronálásában.

Arisztokrata-rang, nagy (és nem egyértelmű) családi hagyományok a politikában, apja politikai – kultúrpolitikai – öröksége, – ezzel indulhat politikai pályájára. Az indulás megelőzi a reformkor kezdetét; az ifjú *Wesselényi* az 1810-es években *Döbrentei Gábor* nagy jelentőségű erdélyi irodalmi kezdeményezéseiben ügyködik, aztán az 1813–17-i erdélyi inség idején népkonyhákat szervez az inségesek számára. 1819/20-ban pedig még lényegében együtt úszik az erdélyi birtokosnemesség ellenzéki árával, amely a Habsburg-kormányzat immár nem első erdélyi úrbérendezési kísérlete ellen kelt fel. A birtokosnemesség közjogi alapon, a lépés törvényességét vitatva támadja a kormányzatot – az pedig végrehajthatná a rendezést, de végülis letesz róla. Itt tart ekkor a huszonhárom éves *Wesselényi* – csakhogy az ő abszolutizmus-ellenessége rövidesen liberális abszolutizmus-ellenességgé formálódik át.

1820-ban találkozik össze a nálánál jó öt évvel idősebb s jóval tapasztaltabb *Széchenyivel*; életútjuk most tíz évre oly szorosan egy, ahogy tán egyetlen más politikus-kettősé sem a magyar történelemben. S eléggé nehéz is szétválasztani, hogy ez évekbeli produktumaikból (de még az 1830-as évek elejének termékeiből is) mi kié? Későbbi visszaemlékezéseikben már sok melléktényező befolyásolhatja őket. Az azonban

biztos, hogy ez a hallatlanul értékes politikai barátság nem egyszerűsíthető le a mester *Széchenyi* és a tanítvány *Wesselényi* képletére. *Wesselényi* alapos közjogi tudásával, a magyar politikai valóság ismeretével már az 1820-as években is igen lényegesen járulhatott hozzá az első reformkoncepció kidolgozásához. Óriási munkabírása, kitűnő taktikai érzéke, a tárgyalópartnerekre gyakorolt személyi varázsa pedig *Széchenyi* legfőbb támasza volt az első reformkezdeményezésekben.

A két nagy politikus útjai 1830–31 táján válnak el világosabban. *Széchenyi*, első sikeres alkotásait is féltve, a Habsburg-kormányzattal s az arisztokráciával hajtatná végre a reformot. *Wesselényi* realisabb; nem bízik a Habsburg-kormányzatban, az arisztokráciában sem – bár a megyei nemesség politikai színvonaláról sem túl nagy a véleménye, mégis a meglévő alsótáblai ellenzékertartja a jövőd liberális reform fő harcosának. A történelem őt igazolja; igaz, hogy neki magának is jócskán volt szerepe abban, hogy ez az alsótáblai ellenzék a Habsburg-kormányzattól elszenvedett vámügyi sérelmek immár hagyományos hánytorgatásától eljutott a liberális reformkoncepció kidolgozásához.

Mit ad hozzá *Wesselényi*nek az 1830-as években vallott programja ahhoz, amit *Széchenyi* nagy elméleti műveiben találhat az olvasó? Az a koncepció, amely *Wesselényi* 1835 előtti elméleti főművében, a „Balítéletek”-ben található, a *Széchenyi* programnak teljes liberális koncepcióvá való kiteljesítése. *Wesselényi* programjában már ott van a paraszt biztosítása az önkény ellen (joga a személyi biztonságra, a hivatalviselésre, törvény előtti egyenlőségre), az örökvaltság (még nem állami kárpótlással, de már törvényben biztosított feltételek közt). Ott van a köztelviselés, a miniszteri felelősség, a sajtószabadság, s a többi polgári szabadságjog követelése, a nemzeti függetlenség kérdésének felvetése, részletes terv a hazafiúvá való nevelésre. Belekerülnek ebbe a programba a korábbi típusú ellenzékiség ideológiájának értékes elemei is. Társadalmi haladás és a külső függés elleni harc elválaszthatatlan ebben a koncepcióban.

Ez *Wesselényi* program-többlete *Széchenyi*vel szemben. Az 1830-as évek első felének magyar politikai gyakorlatában pedig olyan típusú politikai vezérre van szükség, amilyen ő. *Széchenyit* mindenki tisztelt a haladás táborában, gondolatai hatnak – ahhoz azonban, hogy a hagyományos, bár jogos Bécs-elleni zsörtölődés alsótáblai élharcosaival a modernebb, liberális koncepciót el lehessen fogadtatni, ahhoz *Wesselényi*nek a *Széchenyi*nél szélesebb programja kell, még az 1 taktikai érzék, amivel ez a mindig higgadtan számító liberális birtokos úr bánni tud politikai partnereivel, s az az áradó optimizmus is, amivel még

külön is magához tudja vonni a *Kölcsey*-típusú politikusokat, akiknek töretlen a hitük az igazságban – csak az igazság érvényrejutásában nem. S azok a rendkívüli szónoki képességek is, amelyekkel ez a romantikán iskolázott, de a hagyományos magyar köztanácskozási szónoklás gyakorlatát jól ismerő politikus hatni tud, ahol egyáltalán mód van hatni.

A liberális program most már liberális *pártot* kíván, legalábbis valami kezdeti formában – s e körül is elsősorban *Wesselényi*nek vannak érdemei. A *Széchenyi* körül az 1820-as évek második felében kialakult liberális reformer-kör tagjai általában az országgyűlés felsőtábláján hallatják szavukat; *Wesselényi* kapcsolatot hoz létre köztük s az alsótáblai ellenzék közt. Az alsótáblai ellenzéki vezetők előtt pedig már arisztokrata-rangja is tekintélyt kölcsönöz neki, személyes értékei még inkább. Ez a liberális párt persze még nem valami XX. századi szervezett és pártfegyelmű egyesülés – a lényeges kérdésekben többé-kevésbé egyetértő politikusok csoportja ez, amelyet néhány kiemelkedő vezető tekintélye és energiája tart össze. S ezekben az években *Wesselényi* a néhány kiemelkedő közt a messze legjelentősebb, mert legszélesebb látókörű és legenergikusabb.

Legnagyobb gyakorlati sikerét épp akkor aratja a magyar politikai életben, amikor a liberális párt éppen születőben van, s a programnak hagyományos ellenzékiről liberálisra való átváltásával egycsapásra. A Habsburg-kormányzat t. i. az 1832-ben kezdődő országgyűlés napirendjére első helyen a jobbágykérdést tűzné, arra számítva, hogy az ellenzék a vámpolitikai sérelmeket erőltetné az első helyre, s így majd rá lehet sütni a bélyeget: közömbös a jobbágynép sorsával szemben. S az alsótáblai ellenzék majdnem be is ugrik a dolognak. Elsősorban *Wesselényi*é az érdem, hogy az ellenzék a saját programjának tekinti a jobbágykérdés napirendi elsőségét. S ezzel a polgári átalakulás főkérdésében, a jobbágykérdésben kiveszi a kezdeményezést az udvar kezéből.

Az 1832–36-i országgyűlés további harcaiban is *Wesselényi* bizonyul a liberálisra átalakuló ellenzék vezető alakjának. Valamennyi főkérdésben (a jobbágykérdésen túl a magyar nyelv ügyében, a vallásügyben, Erdély úniójának ügyében) vállvetve küzd *Széchenyivel*, taktikai nézeteltéréseik ellenére – az ellenzék azonban őt tekinti vezérének, bár illően elismeri *Széchenyi* érdemeit. Rá figyel *Kölcsey*, a nagy politikai pályájának kezdetén levő *Kossuth*, s az ellenzéki derékhad.

S pár hónappal az 1832–36-i országgyűlés kezdete után *Wesselényi* elhagyhatja a magyar diétát. Konceptiójának lényeges része Erdély úniója Magyarországgal. A korai magyar polgári liberalizmus és a korai magyar polgári nacionalizmus elválaszthatatlanok egymástól, s

ez a polgári nacionalizmus e korszakban alapvetően pozitív. Más kérdés, hogy az ekkor már román abszolút többségű Erdély uniója Magyarországgal nem jelent megoldást Erdély nemzeti kérdéseire (ahogy semmiféle nacionalista koncepció nem jelentett megoldást azóta sem), de társadalmi-politikai tekintetben az unió olyan haladást hozott volna Erdély számára, amit saját erejéből képtelen lett volna elérni. Erdély ekkor, lényegében önvétkén kívül, elmaradt Magyarországgal a politikai fejlődésben. Ott úrbírándozásra nem került sor, a jobbágy helyzete egészében véve szabályozatlan volt, a kormányzat abszolutizmusa sokkal jobban kiteljesedhetett, mint Magyarországon, aránytalanul nagyobb volt a Habsburg-katonaság súlya. Az ellenzék is gyengébb a magyarországinál (bár *Wesselényi* mellett oly jelentős liberális teoretikusa van, mint *Böloni Farkas Sándor*, s emellett kiváló közjogászai, szónokai). Erdélyben 1811 óta nincs országgyűlés egészen 1834-ig.

Ezt az országgyűlést kellett kiverelkedni ahhoz, hogy Erdély uniójáról érdemben tárgyalni lehessen. A magyar konzervatív nagy arisztokrácia hangadói azzal vágtak elébe az unió magyar országgyűlési kimondásának, hogy Erdélyt magát is meg kell kérdezni uniója ügyében; ezt pedig csak a két ország gyűlésének egymásközi tárgyalásával lehetett megtenni. Ki kellett hát harcolni Erdélyben az országgyűlést, nem is könnyen. Előbb az Erdélybe, az ellenzéki mozgalom letörésére küldött királyi biztos, *Vlasits* horvát bán tevékenységét kellett lehetetlenné tenni; ez is hónapokat követelt. S az erdélyi országgyűlés csak jó egy évvel azután ült össze, hogy *Wesselényi* elhagyta Pozsonyt.

Ha *Wesselényi* a magyar országgyűlésen a reformellenzék messze legtekintélyesebb vezetője volt, akkor az erdélyi országgyűlésen egyeduralkodónak számított, – a diéta utolsó pár hónapjától eltekintve. Az országgyűlésen minden érdemi kezdeményezés tőle indult ki; szoros, többlépcsős szervezetbe fogta össze az ellenzéket – kizárólag szellemi, erkölcsi erővel. S mindezt miért? Az országgyűlés végülis semmit sem ért el. *Wesselényi* ugyan kétszer is teremtett olyan helyzetet, hogy az erdélyi gyűlés közvetlen kapcsolatba léphetett volna a magyarországi-val, s akkor az unió-kérdés felvetése elkerülhetetlen lett volna, – nem rajta múlt, hogy ilyen kapcsolat mégse létesült. S a Habsburg-kormányzat sem az unió gondolatát nem akceptálta, sem azt nem tűrte el, hogy a „pacifikált” területnek számító Erdélyből olyan fricskát kapjon, amilyenekben *Wesselényi* részesíti. Az erdélyi országgyűlés szétkergetését Bécsben már 1834. októberében elhatározták – csak az ürügyet várták hozzá, s azt nem döntötték el, hogy *Wesselényi*vel magával mi történjék.

Két dolog is kapóra jött, hogy a politikai ellenféllel való „leszámolást” „bírói útra tereljék”. Az egyik *Wesselényi* ún. szatmári beszéde volt. A Habsburg-kormányzat 1834 őszén nagy ellentámadásra indult a magyar liberálisok ellen a jobbágykérdésben, elsősorban az örökváltás engedélyezését nem fogadva el. Az ellentámadásban felhasználta a megyék maradi elemeit, megyegyűléseken igyekezve leszavaztatni a liberális követeléseket. *Wesselényi* egy ilyen megyegyűlésre vágtatott át Szatmárba Kolozsvárról, megvédeni az örökváltás ügyét. A szokványos megyegyűlésen leitatott bocskoros nemesek óráig szöhoz sem engedték jutni. Mikor végre neveltségessé tette őket, s szólhatott, nem beszélt élesebben a szokottnál – mégis feljelentették érte. A Habsburg-kormányzat pedig hűtlenség címén perbe fogta. Erdélyben külön per is indult ellene az ottani országgyűlés naplójának „engedély nélküli” kinyomtatásáért – holott ily engedélyre szükség se lett volna.

Nem az első haladó politikai vezér volt Magyarországon, akit „bírói úton” akartak eltüntetni a küzdőtérrel. A játék mindenestre vére ment: a hűtlenség büntetése a feudális magyar jogban a halál volt. Az erdélyi per veszélytelenebb volt, s bármily gátlástalanul tiporták ott a törvényt a Habsburg-hatóságok, nem értek el mást, mint azt, hogy *Wesselényi* az ellene kiadott elfogatóparancs miatt évekig nem léphetett Erdélybe, az elfogatóparancsot azonban Magyarországon nem érvényesítették. Magyarországon viszont *Wesselényi* pere kormány és ellenzék, abszolutizmus és liberalizmus nagy csatájává alakult. *Wesselényi* maga is közügynek tekintette perét, s annak tekintették elvtáráit is – de ellenfeleit is. A per elvi kérdéseken folyó vita: király és kormány egy-e (az abszolutizmus szerint igen, a liberalizmus elől azonban ez az életheletheletőséget venné el), hűtlenséget lehet-e szóban elkövetni (a liberálisok a feudális magyar közjogra is támaszkodhatnak abban, hogy nem), s a köztanácskozásokon korlátozható-e a szabad szólas? Elvi vitáról van szó, amely az országgyűlésen is folyik 1835–36-ban; a harc mégis bírói ítélettel végződik 1839 elején. *Wesselényi*t három évi fogságra ítélik, – elmarasztalják, de a halálbüntetést mégse merik kimondani. Három hónapig van csak fogva a budai József-kaszárnyában, pár cellányira *Kossuth*tól, akinek pere még formailag is kapcsolatban van az övével, érdemben pedig méginkább. Akkor, egészségi állapotára tekintettel (félszemére már vak, másik félszeme is erősen romlik), büntetésmezszakítást engedélyeznek számára. Gräfenbergbe utazik, *Prissnitz* nagyhirű vízgyógyintézetében próbálja egészségét rendbehozni s szemét megmenteni. Az aktív politikai életből lényegében már 1835-ben kiszorították – most egy lépéssel még kijebb kerül. Annál is inkább, mert az 1839–40-i országgyűlés liberális ellenzéke (alsó- és felsőtáblán egyaránt) ugyan majd egy évig elkeseredett harcot vív

Wesselényi, Kossuth és a bebörtönzött országgyűlési ifjak szabadonbocsátásáért, de végülis csak annyit ér el, hogy kegyelmi úton törlik büntetésüket. *Wesselényi* is szabad, – de a megbélyegzés rajta marad.

Betegem, a teljes megvakulást késleltetve, de megakadályozni nem tudva írja második nagy teoretikus művét. A „Szózat a magyar és szláv nemzetiségek ügyében” *Wesselényi*nek a nemzeti kérdésben, közelebről Kelet-Középeurópa nemzeti kérdéseiben vallott nézeteinek összefoglalása – egyben a korai magyar liberalizmus legjelentősebb összefüggő koncepciója e téren. A koncepció lényege: a korszak két alapvető vonása az alkotmányos létre s a nemzetiségek kifejlődésére való törekvés. Nem az erőszakos magyarítás szüli hát a szláv mozgalmakat; egy világtörténelmi folyamat részesei. E mozgalmakat különösen veszélyessé teszi *Wesselényi* szemében az, hogy szerinte akarva-akaratlanul a cári Oroszország kezére dolgoznak, az pedig a Szent Szövetség főereje, s további megerősödésétől tartani kell. A nemzetiségi kérdés megoldásának alapelve nála a soknemzetiségű államban együttélő nemzetek „egyenlő s rokon polgári érdekek alatt s által egyesítése”. A megoldás pedig az európai gyakorlatban egy francia–német–angol liberális tömb kialakítását követelné meg. A Habsburg-birodalmat trialista: német–szláv–magyar szerkezetűvé kellen kialakítani (negyedikül az olasz Lombardia csatlakoznék hozzájuk). Magyarországon belül *Wesselényi*t a polgári nacionalizmus már szűkmarkúbbá teszi: csak a horvátoknak engedélyezni nyelvvük korlátozott hivatali használatát, a többieknél ezt a magánéletre szorítaná. Európai látókör, következetes liberális koncepció – és a magyarországi nemzetiségek számára elfogadhatatlan megoldás a hazai gyakorlatban: ez az utolsó nagy *Wesselényi*-alkotás summája; még így is a korai magyar liberalizmus legnagyobb alkotása e téren.

Másfél évvel a „Szózat” megírása után *Wesselényi* teljesen megvakul. Zsibói birtokára húzódva most már lényegében csak felolvasóján s írónkán keresztül érintkezik a politikai élettel. Még így is van súlyos szava erdélyi birtokosnemes-társaihoz, akikkel épp hangadó része képtelen megérteni, hogy a jobbágykérdésben való szűkkeblűség és időhúzás számukra életveszélyes; gazdaságpolitikai röpiratot, cikket mond tollba, közjogi összeállításokat küld fel a magyar országgyűlésen küzdő elvbarátainak. Így éri 1848. márciusa. Értzi a veszélyt, másoknál erősebben: az ellenforradalom főerői nincsenek szétverve, a parasztkérdés és a nemzetiségi kérdés veszélyesen nyitva maradt. S ott igyekszik segíteni, ahol vakon, rokkantan még tud. Fölsiet a pozsonyi országgyűlésre, egyet még lendíteni Erdély uniójának ügyén, királyi

biztosként irányítja a Partium visszacsatolását Magyarországhoz, a liberális tábor vezérszónoka az uniót Erdély oldaláról is kimondó kolozsvári országgyűlésen, a kongó üléstermő magyar felsőházban áll ki hatalmasan a forradalmi kormány álláspontja mellett. 1848. szeptemberében azonban a vak, fáradt ember már nem bírja tovább. Ritka világossággal látja a forradalmat fenyegető összes veszélyeket – s úgy hiszi, hogy csak a jó ügy igazát lehet az új Magyarországra törő ellenforradalmi hadak ellen szegezni. Egy nappal utolsó nagy beszéde után, amelyben e nézeteit kifejtette, eldőlt a kérdés. Pákozdnál nem a forradalom pusztá igazságával állították meg *Jellasicsot*.

Wesselényi addigra már Gräfenberg felé utazik. Hamarosan rájön, nem lett volna szabad eltávoznia Magyarországról. Visszatérni nem tudván, legalább röpirattal, cikkekkel próbál meg használni a forradalom ügyének. Becsületét megmenti velük. 1850 tavaszán Gräfenbergből hazatérőben éri a halál.

Nevét, valljuk be, elsősorban csak egy-egy nagyszerű romantikus gesztusára való emlékezés tartotta fenn. Az évszázados „*Széchenyi-*

A *Wesselényi* ültette berkenyefa (1814) a *Berzsenyi-kúria* (ma emlékmúzeum) kertjében láthatóan „gerontológiai” gyorssegélyre szorul (*Morvay P.* felv. 1971)

Kossuth-vita” Széchenyi-párti résztvevői számára ő csak Széchenyi művének elrontója volt, a *Kossuth*-pártiak számára pedig legalábbis ott volt a kísértés, hogy *Kossuth* elődjét a liberális ideológia s a liberális párt kialakításában ne lássák kellő arányaiban. Pedig ott van a helye a reformkori magyar legnagyobbjainak sorában – abban a láncban, amely Széchenyin kezdődve, rajta s Deákon vezet *Kossuth*ig.

Trócsányi Zsolt

Zala, az alvó falu

– Látogatás egy nemzeti emlékhelyen –

HOGY KERÜL ZALA SOMOGYBA? – teszem fel magamnak a vetélkedőbe illő kérdést. Hol van ide a Zala folyó, vagy akár Zala megye határa?

Hagyjuk egyelőre megválaszolatlanul ezt a kérdést. A felelet ott vár bennünket a kis somogyi falu történetében.

Mikor a Tab és Kapoly közötti autóbusz elágazástól indulva (ahol a távolsági autóbusz letett), az apostolok lovain, két kilométeres sétával elérem a Zala feliratú helységtáblát, mindjárt mögötte – mintegy a falu bemutatkozásaként – egy zsúpfedeles ház tűnik szemembe. A számtábláján „Zichy Mihály utca 1.” feliratot viselő ház bizony eléggé roskatag: egyszerre figyelmeztet a falu nagy szülöttjére és a község sok tekintetben elhanyagolt állapotára.

Tavasszal, a falu népi műemlékeit kutatva ebben a régi házban bukantam rá egy, a megrokkant tetőszerkezetből előkerült gerendára, amely az

ANNO 1836. T.I.

véssett feliratot viselte. A ház lakói megígérték, hogy vigyázni fognak rá, de ez bizony csak ígéret maradt. Most, amikor újból itt járok, le-sújtva hallom, hogy a gerenda nemrégiben tűzre került, – pedig akadt volna másféle tüzelő is elég a háztájon.

Jelképesnek érzem ennek a gerendának a sorsát. Előkerült a falu népi építészetének egy csaknem másfél százados tárgyi emléke, amely a